

ІНТИМІЗАЦІЯ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНФЛІКТІВ

А.В. Корольова, М.М. Дерев'яно

В статті аналізуються комунікативні ситуації, які стають причиною міжкультурних конфліктів. Для попередження таких комунікативних ситуацій рекомендується здійснювати навчання іноземному мові в тісній взаємозв'язку з культурними цінностями носіїв цієї мови і соціокультурними нормами їх поведінки. Розкриваються особливості комунікативної ситуації інтимізації як ефективного способу попередження лінгвокультурних конфліктів.

Методологічна база лінгвокультурології ґрунтується насамперед на тому незаперечному факті, що культура, так само, як і мова, – це форми свідомості, які відображають світогляд людини. Але культура – це передусім процес і продукт її самосвідомості, націленої на встановлення ідентичності суб'єкта культури з тим, що виділено в культурі як вимір власне людського в діяльності, тобто як оцінки її культурної цінності. Культурні ж цінності – це смисли її власних категорій і установок, що можуть бути представлені у вигляді ментальних моделей. Мовна свідомість також співпричетна до світогляду, що відображається і фіксується в мові у вигляді ментальних моделей наївної картини світу, що включає й культурні цінності [див. докладніше 1, 64 – 72].

Спираючись на розуміння кореляції мови й культури у наукових дослідженнях, можемо синтезувати позиції учених за трьома концепціями: 1) *лінгвістичного детермінізму* (В. фон Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Уорф та їхні послідовники); 2) *культурного детермінізму* (Д. Хайме); 3) *лінгвокультурного симбіозу*, що заперечує односторонній детермінізм (О.О. Потебня, Є.М. Верещагін і В.Г. Костомаров). Незважаючи на те, що кожна концепція підтверджується реальними фактами, найбільш привабливою на сьогодні залишається остання позиція, що пояснюється кількома причинами. По-перше, до цього часу не існує фундаментально доведених теорій щодо причинної зумовленості культури мовою, і навпаки; по-друге, питання про вплив мови на культуру досі залишається відкритим; по-третє, питання про детермінованість мови й культури загалом неможливо розв'язати методологічно, оскільки не можна виокремити й досліджувати Людину поза Культурою і поза Мовою.

Коректніше встановлювати типи кореляцій між мовою та культурою, а на їх основі – спільні риси цих феноменів, серед яких найчастіше називають [2] полікомпонентність структури; знаковий характер систем і дуалізм одиниць, що їх складають; полісемантичність культурних і мовних знаків, генетична гетерогенність корпусу компонентів; структурний принцип ієрархії; історизм та динамізм, тобто здатність до варіювання і розвитку; нормативність; співвіднесеність з суспільною та індивідуальною формами буття і мислення; релятивізм. Така багатоаспектність зумовлюється полікомпонентністю структури мови і культури, оскільки вони є комплексними знаковими утвореннями, хоча подекуди ті самі культурні концепти можуть мати різне, а іноді й протилежне семантичне наповнення в різних етнічних культурах.

Як зазначав ще Ф.Боас, жодна культура, жодна мова не є самостійними. Міграції компонентів з однієї системи в іншу забезпечують культурні й мовні контакти, можливо, тому системи культури й мови не мають чітко окреслених меж. Таке їх розуміння виводить на думку про динамічність цих явищ, які виникають, розвиваються й поширюються в хронотопі. Як динамічні знакові системи вони містять етносоціальну інформацію, тому будь-яке культурне явище можна розглядати як логічно пов'язаний ланцюг етнокультурних символів. В ролі етнічних символів можуть виступати елементи як матеріальної, так і звукової культури. Але

етнознакова функція зовсім не є їх внутрішньою властивістю. Вона виявляється лише за умови контактування етносів. Тому один і той самий елемент культури може в одній логіко-семіотичній ситуації виражати етнічну специфіку і не мати її в іншій.

До сутнісних характеристик мови й культури відносять передусім поліфункціональність, яка полягає у виконанні ними етнічної (диференціюючої та інтегруючої), комунікативної, кумулятивної, естетичної і престижної функцій. Творення, накопичення, збереження і трансляція лінгвокультурних цінностей завершуються циклом їхнього функціонування. У вербальних і невербальних видах творчості реалізується естетична функція мови й культури.

Основним функціональним призначенням мови є комунікація. Проявом елітарності, престижності є соціально маркований еталон літературної норми чи використання іноземної мови в такій функції. У свою чергу, представники різних етносів мають ті самі природні потреби, загальнолюдські погляди на світ, культурні цінності, норми поведінки, традиції, на основі яких визначаються культурні традиції.

Відмінність же культур пояснюється тим, що їх структурні компоненти в різних умовах мають протилежне значення. Особливо актуальною ця проблема виявляється при зіставному вивченні мовних явищ, культурно маркованих, коли на рівні однієї культури лінгвокультурна специфіка, яка часом створює перешкоди у спілкуванні, не відчуваються так гостро, як при міжкультурному спілкуванні. Якщо мовний бар'єр завжди очевидний, то бар'єр культур експлікується тільки при зіткненні (або зіставленні) реалій рідної культури з чужими реалемами, відмінними від своїх: часом дивними, а здебільшого просто неприйнятними та шокуючими (звідси поняття культурного шоку).

У рамках власної культури створюється стереотипна ілюзія свого бачення світу, способу життя, менталітету і т.ін. Переважна більшість людей не усвідомлюють себе як продукт своєї культури навіть у тих рідких випадках, коли вони усвідомлюють, що поведінка представників інших культур регулюється тими соціокультурними нормами, які прийняті в їхньому соціумі. І лише за рамками своєї культури, тобто через контакт з іншим світоглядом, світовідчуттям, можна зрозуміти специфіку своєї суспільної свідомості, можна побачити розбіжності між культурами, які, на жаль, дуже часто призводять до конфлікту культур.

Широким спектром конфліктних явищ цікавився М.Зіммель, описуючи конфлікти між етнічними групами, між різними поколіннями людей і культурами, між чоловіками і жінками. Культурний конфлікт, на думку М.Зіммеля, набагато небезпечніший і неприємніший, ніж суто мовний конфлікт. Небезпечний він ще й тому, що культурні помилки сприймаються набагато болючіше за помилки мовні, незважаючи на те, що перші не так уразливі, адже розбіжності між культурами у сучасному наукознавстві й досі не узагальнено й не зведено в певні канони правил (у сучасній лінгвокультурології цей науковий вакуум мають заповнити дослідження різнокультурних 1) концептів; 2) етикетних форм спілкування; 3) обрядовій; 4) фразеологічних знаків, 5) метафоричних номінацій тощо).

З власного досвіду ми знаємо, що помилки в іншомовному мовленні виправляються співрозмовниками-носіями без будь-яких не передбачуваних для них наслідків, в той час як культурні помилки не пробачаються так легко і можуть спричинити міжнародний скандал. Щоб запобігти такій ситуації, навчання іноземних мов бажано здійснювати з двох сторін шляхом викладання паралельних курсів: один курс викладає фахівець-викладач – носій виучуваної мови і культури, а другий – носій рідної мови і рідної культури, який викладає цей курс іноземною мовою. Саме цей підхід становить перспективу вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів і перекладачів англійської мови в Інституті іноземної філології НПУ ім. М.П.Драгоманова. Частково ця технологія навчання студентів уже впроваджується за рахунок фахівців-носіїв англійської мови Українсько-американського гуманітарного інституту „Вісконсенський міжнародний університет (США) в Україні”. Така практика дає можливість здобути більш ґрунтовні й всебічні

знання культури, традицій та історії вивченої мови, оскільки іншомовний світ представлений, по-перше, так, як він постає з позицій носіїв чужої мови, і, по-друге, крізь призму рідної для українських студентів культури, через контакти цих культур, що сприяє формуванню умінь розмежовувати суттєві розбіжності чужої культури і допомагає уникнути культурного шоку при реальному спілкуванні з її представниками.

Тут доречно навести цитату Вільгельма фон Гумбольдта: «Крізь призму різноманіття мов для нас відкривається багатство світу і різноманіття того, що ми пізнаємо в ньому; і людське буття стає для нас ширшим, оскільки мови у виразних і дієвих ознаках дають нам різні способи мислення й сприйняття» [3, 90 – 94].

Найчастіше конфлікт культур виявляється на лексико-семантичному рівні, оскільки саме цей рівень мови має безпосередній вихід у реальний світ, у екстралінгвальну реальність за допомогою одиниць і категорій лексичної семантики.

Так, наприклад, при знайомстві з новим іншомовним словом, що, на перший погляд, здається еквівалентом рідної лексеми (відповідно до наших фонових і енциклопедичних знань), слід бути дуже обережним з його контекстним вживанням, оскільки за кожним конкретним словом закріплений певний сигніфікат, за сигніфікатом – предмет або явище реального або ж нереального світу, а це – світ іншої країни, іноземний, чужий, далекий. Тут особливо важливо звернути увагу на контекст вживання нового слова, оскільки саме в процесі творення мовлення, тобто при реалізації активних навичок користування мовою (говоріння, письмо), проблема культурного бар'єра, культурного компонента, наявності культурних фонових знань про світ вивченої мови актуалізується ще з більшою потужністю. Дійсно, для того щоб не просто довідатися, розпізнати значення слова в тексті, який кимсь створений, а вміти самому створювати тексти, потрібно знати не тільки власне значення слів, але й ті смисли, що криються за конкретними сигніфікатами або денотатами цих слів. Ця проблема особливо важлива для перекладачів, адже завдання останніх полягає у перекладі смислів, а не в захопленні буквалізмом [4], наслідки від якого теж є причиною лінгвокультурних конфліктів.

Запобігти лінгвокультурним конфліктам допомагає явище *інтимізації* [5], яке, генетично належачи до розмовного мовлення, виникає при безпосередньому спілкуванні в процесі передачі інформації, що сприймається співрозмовниками адекватно переважно в неофіційній (інтимній) сфері спілкування. Це явище, як правило, постає при безпосередньому спілкуванні й ґрунтується на знанні ситуації й контексту тим, хто передає, й тим, хто сприймає певну інформацію.

Функцію лексичних засобів в ситуаціях інтимізації може виконувати й інформативно-регуляторська лексика [6], вживання якої допускається як у неофіційному, так і в офіційному спілкуванні. У цій комунікативній ситуації здебільшого інтимізується звертання до народу. В інформативно-регуляторській лексичній домінує функція повідомлення, і основним засобом реалізації цієї функції є стійкі формули звертань до народу з боку тих верств суспільства, що встановлюють правила суспільної поведінки.

Загальнокультурна й соціальна тенденція до діалектичної взаємодії функцій повідомлення і впливу виявляється в самих різних сферах їх мовної реалізації, зокрема і в сфері таких ділових, глобально клішованих стійких формул звертань до народу, як *вивіски*, що регулюють публічну поведінку людей. Оскільки вивіски прямо і безпосередньо звернені до людей, то набір прямих звертань, накопичений і звичний, час від часу змінює свої форми, намагаючись все більше вплинути на адресата, тобто змусити людей робити саме те, що вимагають сучасна культура, ідеологія, соціальні умови тощо.

Очевидно, що й у цій сфері мовленнєвої діяльності мова невпинно розвивається, експериментує, шукає нові форми мовного вираження, здатні вплинути на членів даного соціуму, тобто викликати у них відповідні реакції. Зрозуміло, усі ці мовні процеси тісно пов'язані зі змінами в культурі, менталітеті, ідеології.

Розглянемо способи реалізації функції впливу саме в таких ситуаціях інтимізації, коли необхідно виконати якусь вимогу й водночас створити враження дружніх взаємин між адресантом вивіски і адресатом, її виконавцем.

Наявний матеріал різноманітних наказів, рекомендацій, інструкцій дозволив виділити такі інтимізовані прийоми і способи їх впливу на адресата.

У сучасній англійській мові інтимізуючі прийоми ввічливого звертання до адресата, зокрема форма особистого ввічливого прохання, є досить поширеними. Вивчення закликів зі словом *please* [будь ласка] показало, що всі види інформації (і попередження, і інструкції, і заборони) також можуть мати форму ввічливого прохання, яка підкреслена словом *please*. Особливо це прийнято в тих випадках, коли люди закликають відмовитися від своїх стереотипних звичок заради інших людей.

Наприклад: *Please, give up this seat if an elderly or handicapped person needs it* [Будь ласка, поступайтеся своїми місцями, якщо вони знадобляться літнім або інвалідам]. *Please, offer this seat to an elderly or disabled passenger* [Будь ласка, залиште це місце для літнього або хворого пасажирів]; *Won't you please give this seat to the elderly or handicapped. Please exit through back door* [Поступіться, будь ласка, цим місцем для літніх людей або інвалідів. Виходьте, будь ласка, через задні двері]; *Please, remember to take all your belongings with you when you leave the train* [Виходячи з потяга, будь ласка, не забувайте свої речі]; *Please, keep clear the gate* [Будь ласка, відійдіть від дверей].

У цих закликах-проханнях вибір слів є соціально коректним: *the elderly* [літній] звучить набагато тактовніше, аніж *the old* [старий], хоча за значенням ці слова синонімічні. Слово *invalid* [інвалід] майже вийшло з ужитку, його замінило спочатку *handicapped* [з фізичними/розумовими вадами], а згодом – *disabled* [покалічений]. Українська мова в цьому плані виявляє звичну стереотипність: укр. *місця для інвалідів* – є нормальним для сприйняття в нашому соціумі. *Будь ласка* трапляється дуже рідко.

Як видно, в офіційному спілкуванні етикетна лексика демонструє дружній, близький тон спілкування, а в неофіційному – свідчить про приятельські, іноді фамільярні стосунки між співрозмовниками.

В англійській мові ввічливе прохання може мати і ще більш вишукані інтимізовані прийоми його вираження.

Зупинимося на тих ефектних випадках, коли в тексті, зверненому до народу, переплітаються різні інтимізовані прийоми впливу на реципієнта.

Перед великим універмагом в Америці є плакат: *Please return carts here. Help us keep prices low and prevent damage to your vehicle. Thank you* [Будь ласка, ставте візки сюди. Допоможіть нам зберігати ціни низькими і запобігти заподіяння шкоди вашому особистому транспортові. Спасибі].

Тут цілий комплекс інтимізованих прийомів, що повинні через довірливу форму змусити людей виконати прохання й водночас бажання співробітників магазину. Це і підвищена ввічливість (*please, thank you*), і спроба підкупу (*low prices*), і прихована погроза (*damage to your vehicle*), і відкрите прохання про допомогу (*help us*). Усі ці різноманітні інтимізовані мовні й психологічні прийоми використані для того, щоб покупці універмагу повертали візки в потрібне місце.

Безсумнівно, що інформаційно-регуляторська лексика відбиває культуру мовного колективу, до якого звернені всі ці заклики, оголошення, заборони і т.ін. Наприклад, оголошення, що забороняють ті або інші дії, показують, якого роду вчинки можливі в даному суспільстві, що можна очікувати від його членів, яку поведінку потрібно зупинити.

Так, у бібліотеці Лондонського університету є оголошення на зразок: *Readers are reminded that sitting on the floors is prohibited* [Нагадуємо читачам, що сидіти на підлозі забороняється], яке ілюструє це положення дуже яскраво, адже подібні заборони неможливі в нашій культурі через те, що жодному відвідувачу бібліотеки навіть не спаде на думку так поводитися. А тому таке оголошення для українських етикетних

форм поведінки є дивним і незрозумілим. Дійсно, в нашому суспільстві, у нашій культурі не треба забороняти людям сидати на підлогу в громадських місцях, засовувати пальто під стілець у театрі: у Королівському Національному театрі в Лондоні наявна вивіска: *Please do not place coats, etc. under your seat as it interferes with ventilation* [Будь ласка, не кладіть ваші пальто і т.ін. під сидіння, оскільки це порушує вентиляцію] тощо.

Ще більш дивним з погляду нашої культури є заклик-заборона-побажання в соборі Сейнт-Олбан не курити, не розпивати напої, не їсти в приміщенні собору: *Out of respect for this house of God visitors are asked to be suitably dressed and not to eat, drink or smoke in the abbey* [З поваги до цього Божого храму відвідувачів просять бути одягненими відповідно й утриматися від вживання їжі, напоїв і куріння в абатстві]. У нашому суспільстві навіть за тоталітарних часів щодо релігії таке було б неможливим.

Отже, оголошення, що регулюють поведінку людей у суспільстві, відбивають культуру цього суспільства різними способами, прийомами і засобами мовної системи і сфери мовленнєвої діяльності, передусім тими (ввічливі форми звертання), які відтворюють ефект безпосереднього дружнього спілкування адресанта й адресата. Цей висновок дає підстави стверджувати, що інтимізація, пом'якшуючи тональність в інформаційному повідомленні, часом не завжди зрозумілої представникам іншої культури, є одним зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів.

SUMMARY

The author of the article tries to analyse communicative situations which eventually cause cultural conflicts. To avoid cultural bias in these situations, it is recommended to carry out foreign language teaching taking into account both cultural values and code of the conduct of the native speakers. Also we have made an attempt to reveal some special features of the "intimization" communicative situation and the way to use it as one of the effective methods to avoid cultural conflicts as much as possible.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филол. науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.
2. Кирилук О. Універсалії культури і структура дискурсу. Казка та обряд. – Одеса: ЦГО НАМУ/Автограф, 2003. – 370 с.
3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Избранные работы по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – С.90-94.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. ин. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Корольова А.В. Типология нарративных кодов интимизации в художественном тексте. – К.: КНЛУ, 2002. – 267с.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособие. – М.: Слово, 2000. – 624 с.

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.